

IKÄÄNTYNEIDEN HENKILÖIDEN OIKEUDET

- keskeiset kansainväliset sopimukset
ja kansallinen lainsäädäntö

IKÄÄNTYNEIDEN HENKILÖIDEN OIKEUDET

- keskeiset kansainväliset sopimukset ja kansallinen lainsäädäntö

Taitto: Joonas Tupala

Ihmisoikeuskeskuksen julkaisuja 1/2019

ISBN 978-952-7117-33-0

<https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/julkaisut/>

© Ihmisoikeuskeskus

2019 Helsinki

1 Johdanto	4
2 Yhdistyneet kansakunnat	5
3 Euroopan neuvosto	10
4 Euroopan unioni	17
5 Kansainvälinen työjärjestö	19
6 Suomen perustuslaki ja muu kansallinen lainsäädäntö	21
7 Lopuksi	25
Lähteitä	26

1 Johdanto

Ikääntyneiden henkilöiden oikeuksien suojaaminen ja edistäminen ovat tärkeä osa perus- ja ihmisoikeuksien turvaamista. Iäkkäillä ihmisillä on oikeus osallisuuteen, arvokkaaseen elämään ja riittäviin palveluihin. Perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta ikäihminen on itse oikeuksiensa haltija, ei vain toimintojen kohde.

Ihmisoikeuskeskuksen tavoitteena on vahvistaa oikeudellista näkökulmaa vanhuksiin liittyvässä toiminnassa ja päätöksenteossa sekä myös vaikuttaa asenteisiin laajemmin. Ihmisoikeuskeskus seuraa vanhusten oikeuksien toteutumista ja tekee tarvittaessa aloitteita epäkohtiin puuttumiseksi.¹ Työtä tehdään yhteistyössä eduskunnan oikeusasiamiehen kanssa. Oikeusasiamiehen tehtäviin kuuluu erityisesti vanhusten oikeuksiin liittyvä laillisuusvalvonta.²

Kansainväliset ikääntyneiden henkilöiden oikeuksia koskevat normit luovat pohjan kansalliselle lainsäädännölle ja vanhuspolitiikalle. Tällä hetkellä kansainvälisellä ja alueellisella tasolla ei ole juurikaan nimenomaisesti ikääntyneiden oikeuksiin keskittyviä velvoittavia sopimuksia, normeja tai asiakirjoja. Suurin osa ikääntyneiden ihmisoikeuksia koskevasta asiakirjoista on ei-sitovia eli niin kutsuttuja *soft law* -instrumentteja, joita valtioilla ei ole tiukkaa velvollisuutta noudattaa.

Monet kansainväliset ihmisoikeussopimukset sekä muut kansainväliset ja alueelliset mekanismit ovat kuitenkin merkityksellisiä myös ikääntyneiden oikeuksien kannalta.

Tässä julkaisussa käydään tiiviisti läpi vanhusten oikeuksien kannalta keskeiset kansainväliset ihmisoikeusinstrumentit ja tarkastellaan perustuslakia sekä muuta kansallista lainsäädäntöä ikääntyneiden näkökulmasta. Lisäksi esitellään muutamia vanhusten oikeuksiin liittyviä oikeustapauksia. Julkaisun tavoitteena on antaa kattava yleiskuva ikääntyneiden oikeuksista ja tarjota linkkejä keskeisimpiin taustamateriaaleihin tarkempaa perehtymistä varten.

1 <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/vanhusten-oikeudet/>

2 https://www.oikeusasiamies.fi/fi_FI/web/guest/vanhusten-oikeudet

2 Yhdistyneet kansakunnat

Yhdistyneiden kansakuntien (YK) yksi keskeisimmistä tehtävistä on ihmisoikeuksien edistäminen ja kansainvälisoikeudellisen ihmisoikeusnormiston luominen.

YK:n yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistus (1948) koskee 1 artiklansa mukaan kaikkia ihmisiä. Julistuksen 2 artiklassa täsmennetään, että oikeuksiin ja vapauksiin ovat oikeutettuja kaikki ihmiset ilman minkäänlaista rotuun, väriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittiseen tai muuhun mielipiteeseen, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, omaisuuteen, syntyperään tai muuhun tekijään perustuvaa syrjintää.

Julistus ei mainitse ikää kiellettyjen syrjintäperusteiden joukossa, mutta iän voidaan katsoa sisältyvän ”muihin tekijöihin”, joiden perusteella henkilöiden oikeuksia ja vapauksia ei saa rajoittaa. Julistuksen 25 artikla käsittelee riittävää elintasoa, ja sen mukaan jokaisella on oikeus turvaan muun muassa vanhuuden varalta.

Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus ei ole oikeudellisesti velvoittava asiakirja, mutta sen sisältämät oikeudet on vahvistettu YK:n ihmisoikeussopimuksissa.

Suomea velvoittavat YK:n ihmisoikeussopimukset

YK:ssa solmitut kansainväliset yleissopimukset sitovat oikeudellisesti niitä valtioita, jotka ovat

ratifioineet ne.³ Useimmat valtiot ovat ottaneet sopimukset osaksi kansallista oikeusjärjestystä, mutta jotkut ovat pitäneet ne vain valtion kansainvälisinä velvoitteina.

Suomi on ratifioinut⁴ seitsemän YK:n ihmisoikeussopimusta:

- kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (KP-sopimus)⁵
- taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (TSS-sopimus)⁶
- kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva yleissopimus⁷

3 Jos valtion ilmoitetaan liittyneen sopimukseen, tarkoitetaan, että valtio on ratifioinut sopimuksen. Sopimuksen allekirjoitus sen sijaan on vain lupaus harkita ratifiointia. Allekirjoitus kuitenkin luo valtiolle vähimmäisvelvoitteen olla tekemättä mitään sellaista, joka olisi vastoin sopimuksen päämäärää ja tarkoitusta.

4 Suomi ei ole ratifioinut siirtotyöläisten ja heidän perheenjäsentensä oikeuksia koskevaa yleissopimusta (International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, ICRMW) eikä sopimusta suojelusta olla tulematta tahdonvastaisesti kadotetuksi (International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance, CED).

5 *International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)*

6 *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR)*

7 *International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (CERD)*

- kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastainen yleissopimus ja sen lisäpöytäkirja⁸
- yleissopimus lapsen oikeuksista⁹
- kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus¹⁰ ja
- vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus¹¹.

Useat Suomen ratifioimat YK-sopimukset koskevat myös ikääntyneitä henkilöitä.

KP-sopimus sisältää säännöksiä yksilölle yhteiskunnan jäsenenä kuuluvista perustavanlaatuisista oikeuksista, kuten sanan-, yhdistymis- ja uskonnonvapaudesta, yksityis- ja perhe-elämän suojasta, oikeudesta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, kidutuksen ja julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun kiellosta ja yhdenvertaisuudesta lain edessä. Sopimus sisältää myös yleisen syrjintäkiellon, vähimmäiskriteerit kuolemanrangaistuksen käytölle sekä säännöksen vähemmistöihin kuuluvien oikeuksista. KP-sopimus ja sen valinnainen pöytäkirja valitusmenettelystä tulivat voimaan Suomessa vuonna 1976.¹²

TSS-sopimuksen sisältämiä taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia ovat muun muassa oikeus sosiaaliturvaan ja riittävään elintasoon, oikeus korkeimpaan saavutettavissa olevaan terveyteen, oikeus työhön ja asianmukaiseen työoloihin, oikeus opetuksen saamiseen ja oikeus ottaa osaa kulttuurielämään. TSS-oikeudet edellyttävät yleensä sopimusvaltioilta aktiivisia toimenpiteitä. Jokainen sopi-

mukseen liittynyt valtio sitoutuu käytettävissä olevien voimavarojensa mukaan toimeenpanemaan sopimuksessa tunnustettuja oikeuksia.

TSS-sopimuksen valinnainen pöytäkirja valitusmenettelystä astui voimaan vuonna 2008. Valinnainen pöytäkirja antaa mahdollisuuden yksilövalitusten tekemisen YK:n TSS-oikeuksien komitealle, jos yksittäinen henkilö tai ryhmä katsoo sopimusvaltion loukanneen heidän yleissopimuksessa tunnustettuja oikeuksiaan.¹³ Suomen osalta sopimus tuli voimaan vuonna 1976 ja sopimuksen valinnainen pöytäkirja vuonna 2014.

KP- ja TSS-sopimuksessa taataan kaikki niiden sisältämät ihmisoikeudet kaikille henkilöille ilman rotuun, väriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittiseen tai muuhun mielipiteeseen, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, omaisuuteen, syntyperään tai muuhun seikkaan perustuvaa syrjintää. Vaikka sopimuksissa ei mainita ikää yhtenä syrjintäperusteena, sen katsotaan yleensä sisältyvän näihin "muihin seikkoihin".

Suomi ratifioi YK:n **vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen** (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD) ja sen valinnaisen pöytäkirjan valitusmenettelystä vuonna 2016.¹⁴ Niin kutsutussa vammaisyleissopimuksessa mainitaan erikseen sopimusvaltioiden velvoite järjestää palvelut, joilla pyritään minimoimaan ja estämään uusia vammoja, myös lasten ja vanhusten keskuudessa,¹⁵ ja varmistaa vammaisten henkilöiden, erityisesti vammaisten naisten, tyttöjen ja vanhusten pääsy sosiaaliturvaohjelmien ja

8 Convention Against Torture (CAT) ja Optional Protocol to the Convention Against Torture (OPCAT)

9 Convention on the Rights of the Child, (CRC)

10 Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW)

11 Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)

12 <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1976/19760008?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=kansalaisoikeuksia%20ja%20poliittisia%20oikeuksia%20#idp446915376>

13 <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/cescr/pages/cescrindex.aspx>

14 <https://www.edilex.fi/valtiosopimukset/201>

15 Artikla 25, kohta b: "[Sopimuspuolet erityisesti] järjestävät ne terveydenhuoltopalvelut, joita vammaiset henkilöt tarvitsevat erityisesti vammaisuutensa vuoksi, mukaan lukien varhainen tunnistaminen ja puuttuminen tarvittaessa, sekä palvelut, joilla pyritään minimoimaan ja estämään uusia vammoja, myös lasten ja vanhusten keskuudessa."

köyhyyden vähentämishelmien piiriin.¹⁶

Vammaissopimusta voidaan soveltaa ainakin osaan ikääntyneistä. Sen soveltaminen edellyttää kuitenkin myös ikäihmisten kohdalla, että he kuuluvat vammaissopimuksen 1 artiklan määrittämään soveltamisalaan, eli että heillä on sellainen pitkäaikainen ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka vuorovaikutuksessa erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastainen yleissopimus (Convention Against Torture, CAT) astui Suomen osalta voimaan vuonna 1989. Sopimukseen kuuluu ilmoitusmenettely, joka perustuu sen 22 artiklaan. Sopimuksen mukaan kidutusta tai julmaa tai halventavaa kohtelua on esimerkiksi se, kun

- henkilölle aiheutetaan tahallisesti kovaa henkistä tai ruumiillista kipua tai kärsimystä
- henkilöä kohdellaan nöyryyttävästi ja halventavasti tai häntä pidetään tällaisissa olosuhteissa tai
- viranomaiset laiminlyövät vapaudenriiston kohteeksi joutuneen henkilön terveydenhuollon.

16 Artikla 28, kohta 2: ” Sopimuspuolet tunnustavat vammaisten henkilöiden oikeuden sosiaaliturvaan ja tämän oikeuden nauttimiseen ilman syrjintää vammaisuuden perusteella sekä toteuttavat asianmukaiset toimet tämän oikeuden toteutumisen turvaamiseksi ja edistämiseksi, muun muassa toimilla, joilla [--] varmistetaan vammaisten henkilöiden, erityisesti vammaisten naisten, tyttöjen ja vanhusten pääsy sosiaaliturvahelmien ja köyhyyden vähentämishelmien piiriin.” Lisäksi 8. artiklassa (tietoisuuden lisääminen) sopimuspuolet veloitetaan torjumaan vammaisiin henkilöihin liittyviä ikään perustuvia stereotyyppioita, artiklassa 13 (oikeussuojan saavutettavuus) puhutaan ikään perustuvista mukautuksista oikeussuojan saavutettavuuden takaamiseksi, ja artiklassa 16 (vapaus hyväksikäytöstä, väkivallasta ja pahoinpitelystä) mainitaan ikään sovitettuja suojaamistoimenpiteitä sekä uhrien ikäkohtaisten erityistarpeiden huomiointi.

Suomi ratifioi **YK:n kidutuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan** (Optional Protocol to the Convention Against Torture, OPCAT) vuonna 2014. Valinnaisen pöytäkirjan voimaantulon myötä Suomen tuli perustaa pöytäkirjan mukainen kansallinen valvontaelin. Valvontaelimen tehtävänä on tehdä tarkastuksia paikkoihin, joissa pidetään vapautensa menettäneitä henkilöitä. Tällaisia paikkoja voivat olla vankiloiden, säilöönottoyksiköiden, lastensuojelulaitosten lisäksi tietyin edellytyksin myös vanhusten asumisyksiköt ja laitokset. Valvontaelimenä Suomessa toimii eduskunnan oikeusasiamies.¹⁷

Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, CEDAW) tuli Suomessa voimaan vuonna 1986.¹⁸ CEDAW-sopimuksen 11 artiklan kohdassa 1e mainitaan naisten yhdenvertainen oikeus sosiaaliturvaan muun muassa vanhuuden varalta. CEDAW-sopimuksen valinnainen pöytäkirja valitusmenettelystä tuli Suomessa voimaan 2001.¹⁹

Kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, CERD) tavoitteena on ehkäistä rodun, ihonvärin, syntyperän tai kansallisen tai etnisen alkuperän perusteella tapahtuvaa syrjintää. Valtioiden on kaikin mahdollisin keinoin ehkäistävä rasismia yleensä sekä erityisesti kriminalisoitava rotusyrjintää ja kansanryhmää vastaan kiihottaminen. Ikää tai iäkkäiden henkilöiden kohtaamaa syrjintää ei mainita sopimuksessa erikseen. Sopimus tuli Suomessa voimaan vuonna 1970. Sopimukseen kuuluu valitusmekanismi, joka perustuu sen 14 artiklaan.

17 <https://www.oikeusasiamies.fi/fi/kansallinen-valvontaelin-opcat->

18 https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsviite/1986/19860067?sopviite_id=19860067

19 https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2001/20010021/20010021_2

YK:n ei-sitovat instrumentit ja toimielimet

YK:n yleiskokous hyväksyi vuonna 1991 **YK:n ikääntyneitä henkilöitä koskevat periaatteet** (UN Principles for Older Persons).²⁰ Asiakirja on yksi tärkeimmistä ikääntyneitä henkilöitä koskevista YK-lähteistä. Periaatteiden on tarkoitus täydentää olemassa olevia sitovia ihmisoikeussopimuksia. Ikääntyneitä henkilöitä koskevat periaatteet on jaoteltu ryhmiin, jotka käsittelevät itsenäistä elämää, osallisuutta, hoivaa, itsensä toteuttamista ja ihmisarvoa.

Vuonna 1995 YK:n taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitea hyväksyi TSS-sopimukseen liittyvän **yleiskommentin nro 6 ikääntyneiden henkilöiden taloudellisista, sosiaalisista ja sivistyksellisistä oikeuksista** (General comment No. 6: The Economic, Social and Cultural Rights of Older persons).²¹ Yleiskommentti käsittelee TSS-sopimuksen artikloja ikääntyneiden oikeuksien turvaamisen näkökulmasta. Kommentti kattaa artiklan 3 miesten ja naisten välisestä tasa-arvosta, artiklat 6 ja 8 työhön liittyvistä oikeuksista, artiklan 9 oikeudesta sosiaaliturvaan, artiklan 11 riittävästä sosiaaliturvasta ja artiklat 13 ja 15 oikeudesta opetukseen ja kulttuuriin.

YK:n taloudellisten sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitea hyväksyi lisäksi vuonna 2008 TSS-sopimukseen liittyvän **yleiskommentin nro 19 oikeudesta sosiaaliturvaan**.²² Yleiskommentissa käsitellään yhtenä ryhmänä iäkkäitä henkilöitä. Sopimusvaltioiden on yleiskommentin mukaan huolehdittava myös iäkkäiden ihmisten sosiaaliturvasta muun muassa eläkejärjestelmien ja ei-vakuutus pohjaisten järjestelmien avulla.

Vuonna 2010 YK:n naisten syrjinnän poistamista käsittelevä komitea (CEDAW-komitea) antoi **suosituksen numero 27 ikääntyneiden naisten ihmisoikeuksien suojelusta** (General Recommendation No. 27 on Older Women and

Protection of Their Human Rights).²³ Suosituksessa todetaan, että ikääntyneet naiset eivät ole yhtenäinen ryhmä. Heillä jokaisella on erilaiset kokemukset, tiedot ja kyvyt. Heidän taloudellinen ja sosiaalinen tilanteensa on riippuvainen erilaisista demografisista, poliittisista, sosiaalisista, ympäristö-, yksilöllisistä ja perheeseen liittyvistä tekijöistä. Ikääntyneiden naisten merkitys julkisessa ja yksityisessä elämässä on mittaamattoman arvokas. Suosituksen mukaan sopimusvaltioiden pitäisi esimerkiksi poistaa ikääntyneisiin naisiin liittyviä haitallisia stereotyyppioita, ehkäistä heihin kohdistuvaa väkivaltaa, varmistaa heidän mahdollisuutensa osallistua julkiseen ja poliittiseen elämään ja huolehtia palkka- ja eläketasa-arvosta.

Madridin kansainvälinen ikääntymistä koskeva toimintaohjelma ja poliittinen julistus (Madrid International Plan of Action on Ageing and the Political Declaration, MIPAA)²⁴ hyväksyttiin YK:n ikääntymistä käsitelleessä maailmankokouksessa vuonna 2002. Toimintaohjelma korvasi Wienin kansainvälisen ikääntymistä koskevan toimintaohjelman vuodelta 1982. MIPAA keskittyy kolmeen teemaan, joita ovat ikäihmiset ja kehitys, ikäihmisten terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen sekä ikääntyville mahdollisuuksia avaavat ja heitä tukevat ympäristöt.

YK:n Euroopan talouskomissio (UNECE) laati vuonna 2002 ikääntymisen alueellisen toimintastrategian (Regional Implementation Strategy, RIS), joka sisältää kymmenen sitoumusta MIPAA:n toimeenpanemiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriö on raportoinut alueellisen strategian toimeenpanosta Suomen osalta vuosina 2007 ja 2012. UNECE:n Lissabonin ministerijulistuksessa vuonna 2017 korostettiin kolmea päämäärää, joita eurooppalaisten valtioiden on tavoiteltava vuoteen 2022 mennessä: ikääntyneiden ihmisten mahdollisuuksien tunnistamiseen, rohkaisemiseen työelämän

20 <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OlderPersons.aspx>

21 <https://www.refworld.org/pdfid/4538838f11.pdf>

22 <https://www.undocs.org/E/C.12/GC/19>

23 <https://www.refworld.org/docid/4ed3528b2.html>

24 https://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/Madrid_plan.pdf

pidentämiseen ja työkykyyn sekä arvokkaan vanhenemisen varmistamiseen.²⁵

YK:n ikääntymistä koskeva avoin työryhmä (UN Open-Ended Working Group on Ageing, OEWG) aloitti toimintansa vuonna 2010.²⁶ OEWG:n tehtävänä on arvioida kansainvälisiä rakenteita, tunnistaa mahdollisia aukkoja ikääntyneiden henkilöiden oikeuksien toteutumisen kannalta sekä arvioida tarvetta uusille instrumenteille ja toimille ikääntyneiden oikeuksien suojelemiseksi. Työryhmän kymmenes istunto pidettiin huhtikuussa 2019. Erityisiä painopistealueita istunnossa olivat sosiaaliturvaan ja koulutukseen liittyvät kysymykset ikäihmisten oikeuksien näkökulmasta.

Chileläinen Rosa Kornfeld-Matte nimitettiin YK:n ensimmäiseksi **ikääntyneiden oikeuksien itsenäiseksi asiantuntijaksi** (Independent Expert on the enjoyment of all human rights by older persons) vuonna 2014.²⁷ Itsenäinen asiantuntija tekee muun muassa maavierailuja ja raportoi vuosittain YK:n ihmisoikeusneuvostolle ikääntyvien oikeuksiin liittyvistä kysymyksistä. Ihmisoikeuskeskus antoi elokuussa 2015 itsenäiselle asiantuntijalle lausunnon MIPAA:n toimeenpanon ihmisoikeusvaikutuksista Suomessa.²⁸

25 <http://www.unece.org/population/ageing.html>

26 <https://social.un.org/ageing-working-group/>

27 <https://www.ohchr.org/EN/Issues/OlderPersons/IE/Pages/IEOlderPersons.aspx>

28 <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/@Bin/2464117/Finnish%20NHRI%20MIPAA%20Questionnaire.pdf>

3 Euroopan neuvosto

Euroopan neuvosto (EN) on hallitusten välinen järjestö, joka keskittyy ihmisoikeuksien, demokratian ja oikeusvaltiokehityksen edistämiseen. Toiminnan perustan muodostavat sitovat sopimukset ja niiden täytäntöönpanon valvonta.

Suomea velvoittavat Euroopan neuvoston sopimukset ovat:

- Euroopan ihmisoikeussopimus (yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi, ECHR)²⁹
- uudistettu Euroopan sosiaalinen peruskirja (Revised European Social Charter)³⁰
- eurooppalainen yleissopimus kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi (CPT)³¹
- naisiin kohdistuvan väkivallan sekä perheväkivallan ehkäisemistä ja torjumista koskeva Euroopan neuvoston yleissopimus (Istanbulin sopimus)³²
- alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja³³
- kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus³⁴ ja
- Euroopan neuvoston yleissopimus ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta³⁵.

29 https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_FIN.pdf

30 <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopstekte/2002/20020078>

31 https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910017/19910017_2

32 https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2015/20150053/20150053_2

33 https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1998/19980023/19980023_2

34 https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1998/19980002/19980002_2

35 https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2012/20120044/20120044_2#idp446140176

Euroopan ihmisoikeussopimus (yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi) takaa kaikille sopimuspuolten lainkäyttövaltaan kuuluville sopimuksessa määritellyt oikeudet ja vapaudet. Kuten KP- ja TSS-sopimuksessa, myöskään Euroopan ihmisoikeussopimuksessa ikää ei mainita kiellettyinä syrjintäperusteena.

Sopimuksen sisältämät oikeudet ja vapaudet *”taataan ilman minkäänlaista sukupuoleen, rotuun, ihonväriin, kieleen, uskontoon, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, kansalliseen vähemmistöön kuulumiseen, varallisuuteen, syntyperään tai muuhun asemaan perustuva syrjintää”*. Ikäsyrjinnän on katsottu sisältyvän *”muuhun asemaan”* perustuvaan syrjintään. Sopimus sisältää KP-sopimuksen kanssa samanlaisia kansalaisoikeuksia ja -vapauksia sekä poliittisia oikeuksia, mutta vielä KP-sopimusta jonkin verran laajemmin. Euroopan ihmisoikeussopimus tuli voimaan Suomessa vuonna 1990.

Uudistettu Euroopan sosiaalinen peruskirja turvaa ja edistää sosiaalisia oikeuksia Euroopassa. Se tuli voimaan Suomessa vuonna 2002. Sopimus takaa siinä mainitut oikeudet kaikille jäsenvaltion oikeudenkäyttöpiirissä oleville henkilöille *”ilman rotuun, ihonväriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittiseen tai muuhun mielipiteeseen, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, terveyteen, kansalliseen vähemmistöön kuulumiseen, syntyperään tai muuhun asemaan perustuva syrjintää”*. Myös sosiaalisessa peruskirjassa ikäsyrjinnän katsotaan sisältyvän *”muuhun asemaan”*.

Uudistettu sosiaalinen peruskirja on ikääntyneiden oikeuksien kannalta poikkeuksellinen ja merkittävä sopimus, sillä sen artikla 23 takaa ikääntyneiden henkilöiden oikeuden sosiaaliseen suojeluun:

Varmistaakseen, että ikääntyneiden henkilöiden oikeutta sosiaaliseen suojeluun voidaan käyttää tehokkaalla tavalla, sopimuspuolet sitoutuvat toteuttamaan ja edistämään, joko suoraan tai yhteistyössä julkisten tai yksityisten järjestöjen kanssa, asianmukaisia toimia, joiden tarkoituksena on erityisesti:

- tehdä ikääntyville henkilöille mahdolliseksi pysyä yhteiskunnan täysipainoisina jäseninä mahdollisimman pitkään
 - a. riittävien voimavarojen avulla, jotka mahdollistavat sen, että he voivat viettää tyydyttävää elämää ja osallistua aktiivisesti julkiseen, sosiaaliseen ja kulttuurielämään,
 - b. antamalla ikääntyneille henkilöille tietoa heidän käytettävissään olevista palveluista ja heidän mahdollisuuksistaan käyttää niitä,
- antaa ikääntyneille henkilöille mahdollisuus valita vapaasti elämäntapansa ja viettää itsenäistä elämää tutussa ympäristössään niin kauan kuin he itse haluavat ja ovat siihen kykeneviä:
 - a. huolehtimalla heidän tarpeitaan sekä terveydentilaansa vastaavien asuntojen tai riittävien asumisen tukipalvelujen saatavuudesta,
 - b. tarjoamalla heidän tilansa vaatimia terveydenhuolto- ja muita julkisia palveluja,
- taata laitoksissa asuville ikääntyneille henkilöille asianmukainen tuki, kunnioitetaan heidän yksityisyyttään, ja mahdollisuus osallistua elinolosuhteitaan laitoksessa koskevaan päätöksentekoon.

Artikla siis velvoittaa sen ratifioineita sopimuspuolia³⁶ turvaamaan ikääntyneille henkilöille heidän tarvitsemansa sosiaaliturvan, hoidon, huolenpidon ja mahdollisuuden osallistua yhteiskunnan eri toimintoihin sen täysivaltaisina jäseninä. Lisäksi artikla velvoittaa sopimuspuolia takaamaan laitoksissa asuville mahdollisuuden vaikuttaa saamaansa hoitoon. Sosiaalisen peruskirjan 23 artikla on ensimmäinen ihmisoikeussopimuksen artikla, joka nimenomaisesti suojelee ikäkkäiden oikeuksia. Se viitoittaa tietä uudelle käsitykselle ikäkkäiden elämästä ja edellyttää, että sopimusvaltiot ryhtyvät soveltuviin toimiin sen kattamilla alueilla.

Ikäkkäillä ihmisillä saattaa olla alentunut kyky tehdä päätöksiä. Sopimusvaltioilla pitäisi olla kansallisessa lainsäädännössään menettelytapa, joka mahdollistaa tuetun päätöksenteon näissä tilanteissa. Ikäkkään ihmisen ei voida olettaa olevan kyvytön tekemään päätöksiä yksin tai tuettuna vain siksi, että hänellä on tietty diagnoosi tai hän on edunvalvonnan alainen. Ikäkkään ihmisen kyky tehdä tietty päätös on arvioitava suhteessa päätöksen luonteeseen ja tarkoitukseen sekä ikäkkään henkilön terveydentilaan päätöksentekohetkellä.

Ikäkkään ihminen voi tarvita apua tahtonsa ja mieltymystensä ilmaisemiseen. Ennen kuin arvioidaan, että hän on kyvytön tekemään jotakin tiettyä päätöstä, on kokeiltava kaikkia soveltuvia kommunikaation keinoja, kuten sanoja, kuvia tai viittomia.

Lainsäädännön täytyy luoda riittävät takeet, joilla estetään mielivaltaisen puuttuminen ikäkkään ihmisen oikeuteen tehdä päätöksiä, myös silloin kun hänen kykynsä päätöksentekoon on alentunut. On varmistuttava siitä, että kun toinen henkilö toimii ikäkkään henkilön puolesta tai nimissä, hän puuttuu mahdollisimman vähän tämän toiveisiin ja oikeuksiin.³⁷

Artikla 23 edellyttää, että sopimusvaltiot ryhtyvät toimenpiteisiin ikäkkäiden ihmisten kohtaamaa kaltoinkohtelua vastaan. Niiden on arvioitava ongelman laajuutta, lisättävä tietoisuutta ikäkkäiden kaltoinkohtelusta ja laiminlyömisestä ja ryhdyttävä lainsäädännöllisiin tai muihin toimiin.³⁸

Suomi on ratifioinut artiklan 23 ja on siten velvollinen toimeenpanemaan sen sisältämät oikeudet ikääntyneille. Suomi on myös ratifioinut Euroopan sosiaalisen peruskirjan lisäpöytäkirjan järjestökantelujen järjestelmästä, ja se tuli voimaan vuonna 1998.³⁹

Eurooppalaisen yleissopimuksen kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi (CPT-sopimus) 1 artiklan perusteella perustettiin niin kutsuttu CPT-komitea (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment). Komitean tehtävänä on vieraila laitoksissa ja yksiköissä, joissa on ihmisiä, joiden vapaus on riistetty. Komitea selvittää näiden ihmisten kohtelua ja tarvittaessa vahvistaa heidän suojeluaan kidutusta tai muuta epäinhimillistä tai ihmisarvoa loukkaavaa kohtelua vastaan. Komitea vierailee paitsi vankiloissa, myös poliisilaitoksilla, säilöönottoyksiköissä, psykiatrisissa sairaaloissa, vanhusten hoivakodeissa, lastensuojeluyksiköissä ja muissa sosiaalihuollon yksiköissä.

38 https://lib.ohchr.org/HRBodies/UPR/Documents/Session9/AD/ECSR_UPR_AND_S09_2010_CouncilofEurope.pdf

39 <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1998/19980076>

36 Artikla 23 sisältyy niihin peruskirjan artikloihin, joihin sitoutuminen on sopimuspuolille vapaaehtoista.

37 [https://hudoc.esc.coe.int/eng/#{"ESCArticle":\["23-00-000"\],"ESCDcType":\["FOND","Ob"\],"ESCDcIdentifier":\["2013_163_05/Ob/EN"\]}](https://hudoc.esc.coe.int/eng/#{)

Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea: Asiakasmaksujen sääntelemättömyys rikkoo perusoikeuskirjan velvoitteita

Omaishoitajat ja läheiset -liitto käytti Euroopan sosiaalisen peruskirjan lisäpöytäkirjan tarjoamaa mahdollisuutta järjestökanteluihin kannelllessaan palveluasumisen asiakasmaksujen sääntelemättömyydestä ja palveluasumisen saatavuuteen liittyvistä ongelmista vuonna 2011. Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea totesi ratkaisussaan, että riittämätön sääntely palveluasumisen ja tehostetun palveluasumisen asiakasmaksuista yhdistettynä siihen, että palvelujen kysyntä ylittää niiden tarjonnan, johtaa tilanteeseen, joka ei ole sopusoinnussa perusoikeuskirjan artikla 23 kanssa. Sääntelyn puutteellisuus ja maksujen vaihtelu tekevät iäkkäiden, palveluja tarvitsevien henkilöiden tilanteesta oikeudellisesti epävarman. Vaikka kunnilla on mahdollisuus laskea asiakasmaksuja tai jättää ne perimättä, ei asiakkaalla ole tehokasta keinoa varmistaa pääsy tarvitsemansa palvelun piiriin. Komitea katsoi tilanteen muodostavan esteen artikla 23 b:n velvoitteelle antaa ikääntyneille henkilöille tietoa heidän käytettävissään olevista palveluista ja heidän mahdollisuuksistaan käyttää niitä.⁴⁰

CPT-komitea: Vanhusten itsemääräämisoikeudesta huolehdittava laitoshoidossa

CPT-komitea on ottanut kantaa muun muassa vanhusten pitkäaikaiseen asumispalveluun. Komitea vieraili Ranskassa pitkäaikaista laitoshoidoa antavassa yksikössä (Unité de soins de longue durée, USLD). Kyseiset laitokset on tarkoitettu iäkkäille henkilöille, joilla on itsemääräämiskyvyn rajoitteita ja jotka tarvitsevat lääketieteellisistä syistä jatkuvaa seurantaa. Asiakkaat ovat yli 60-vuotiaita ja asuvat laitoksissa yleensä kuolemaansa asti. Komitea ilmaisi huolensa iäkkäiden asukkaiden oikeuksien toteutumisesta. Koska Ranskassa ei ole lainsäädäntöä ikäihmisten tahdosta riippumattomista asumispalveluista, CPT-komitea suositteli, että viranomaiset toimittaisivat toimivaltaisille tuomioistuimille tiedon kaikista niistä henkilöistä, jotka asuvat USLD-yksiköissä ja jotka eivät enää itse pysty enää antamaan yksikössä oleskelulleen suostumusta ja joilla ei ole toimivaa edunvalvontaa. Niiden asukkaiden, joilla on edunvalvoja, olisi saatava sijoittamisensa ja asumisensa laillisuus tuomioistuimen arvioitavaksi kohtuullisin väliajoin.⁴¹

40 https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/processed-complaints/-/asset_publisher/5GEFkJmH2bYG/content/no-71-2011the-central-association-of-carers-in-finland-v-finland?inheritRedirect=false&redirect=https%3A%2F%2Fwww.coe.int%2Fweb%2Feuropean-social-charter%2Fprocessed-complaints%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_5GEFkJmH2bYG%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-4%26p_p_col_count%3D1%26p_r_p_564233524_resetCur%3Dtrue

41 <https://rm.coe.int/1680707075>

CPT-komitea on laatinut tarkistuslistan asioista, jotka olisi syytä huomioida CPT-järjestelmään liittyvillä vierailuilla sosiaalihuollon yksiköihin, joissa ihmiset saattavat oleskella vastoin tahtoaan.⁴² Vierailuilla suositellaan kiinnitettävän huomiota muun muassa seuraaviin asioihin:

- Perustuuko tahdonvastainen yksikköön/laitokseen sijoittaminen lainsäädäntöön, ja mikä taho siitä päättää? Minkälaisessa menettelyssä päätös tehdään?
- Esiintyykö yksikössä kaltoinkohtelua?
- Onko pariskunnilla mahdollisuus halutessaan asua yhdessä?
- Onko asukkailla mahdollisuus käyttää omia vaatteitaan, ja onko heillä lukittava tila omille tavaroilleen?
- Käytetäänkö yksikössä rajoitustoimia, ja jos käytetään, minkälaisia? Perustuuko niiden käyttäminen lakiin? Kuka päättää rajoittamisesta? Kirjataanko rajoitustoimet?
- Onko yksikössä henkilöitä, joiden oikeudellista toimintakykyä on rajoitettu? Miten heidän oikeuksiensa toteutumisesta huolehditaan?

Myös **muut Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimukset** turvaavat soveltuvin osin ikääntyneiden oikeuksia. Naisiin kohdistuvan väkivallan sekä perheväkivallan ehkäisemistä ja torjumista koskeva Euroopan neuvoston yleissopimus (ns. Istanbulin sopimus) suojaavat myös ikääntyneitä henkilöitä hyväksikäytöltä, väkivallalta ja heitteillejätöltä. Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja sekä kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus ovat puolestaan merkityksellisiä kieli- ja kulttuurivähemmistöihin kuuluvien ikääntyneiden kannalta.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) valvoo Euroopan ihmisoikeussopimuksen noudattamista. Sillä on suuri merkitys ikääntyneiden henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta, sillä sen päätökset sitovat sopimusvaltioita. Ikääntyneiden henkilöiden oikeuksia koskeneet langettavat EIT:n ratkaisut ovat liittyneet muun muassa riittämättömään hoitoon ja huolenpitoon, ikääntyneiden vankien oloihin sekä oikeuteen oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin.

EIT:n ratkaisuja:

Tapauksessa *Dodov v. Bulgaria* (59548/00, 17.1.2008) valittajan Alzheimerin taudista kärsinyt äiti oli kadonnut valtion ylläpitämästä vanhusten hoitokodista. Valittajan mukaan hänen äitinsä henki oli vaarantunut hoitohenkilökunnan laiminlyöntien takia, eikä poliisi ollut aloittanut kaikkia tarvittavia toimia äidin etsimiseksi välittömästi katoamisen jälkeen. Taapahtunutta seurannut tutkinta ei ollut johtanut rikosoikeudellisiin tai kurinpidollisiin sanktioihin, ja siviilioikeudellinen menettely hyvityksen saamiseksi oli kestänyt valittajan mukaan kohtuuttoman kauan. EIT:n ratkaisun mukaan asiassa oli rikottu ihmisoikeussopimuksen 2 artiklaa (oikeus elämään). EIT katsoi, että äidin katoamisella ja puutteellisella valvonnalla oli selvä yhteys. Oikeusjärjestelmä ei ollut taannut valittajalle asianmukaista ja ripeää asian jälkikäsittelyä. Lisäksi korvauksia koskeneen oikeusprosessin venyminen loukkasi ihmisoikeussopimuksen 6 artiklaa (oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin), sillä prosessi oli kestänyt kymmenen vuotta. EIT:n mukaan poliisin toimet asiassa olivat kuitenkin riittäviä.

⁴² <https://rm.coe.int/16806fc22b>

Tapaus X and Y v. Croatia (5193/09, 3.11.2011) koski sosiaaliviranomaisten toimia äidin ja tyttären oikeustoimikelpoisuuden rajoittamiseksi. Tytön huoltajaksi määrätty äiti oli vuoteenomana, ja hänen epäiltiin kärsivän dementiaasta, minkä vuoksi häneltä oli viety oikeustoimikelpoisuus. Valituksen mukaan äitiä ei ollut informoitu näistä toimista eikä häntä ollut kuultu asiassa. EIT katsoi, että tapauksessa oli loukattu ihmisoikeussopimuksen 6 artiklaa (oikeus oikeudenmukaisen oikeudenkäyntiin), sillä prosessissa ei ollut noudatettu äidin kannalta riittäviä menettelyä koskevia takeita, ja päätös oli vaikuttanut haitallisesti hänen yksityiselämäänsä. EIT:n mukaan viranomaisilla olisi ollut käytössään lievempiä keinoja kuin oikeustoimikelpoisuuden rajoittaminen.

Tapaus McDonald v. the United Kingdom (4241/12, 20.5.2014) koski 71-vuotiasta liikuntarajoitteista naista, joka valitti tuomioistuimelle paikallisviranomaisten hänelle tarjoaman viikoittaisen hoidon vähentämisestä. Hoidon vähentämisen perusteena oli, että naisen yöllisten wc-käyntien avustaminen voitiin korvata inkontinenssisuojilla ja vuodesuojilla, vaikka hän ei ollut pidätyskyvytön. EIT katsoi, että viranomaisen päätös loukkasi ihmisoikeussopimuksen 8 artiklaa (oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta) ajalla 21.11.2008–4.11.2009. Tällä ajalla menettely ei ollut kansallisen lain mukaista, koska se oli vastoin henkilön hoitosuunnitelmaa. Oikeusloukkausta ei kuitenkaan ollut tapahtunut 4.11.2009 jälkeen, jolloin hoitosuunnitelma oli uudelleenarvioitu. Valtiolla on huomattava harkintavalta niukkojen resurssien osalta. Henkilön oikeuksiin puuttuminen oli ollut tapauksessa välttämätöntä resurssipulan vuoksi.

Tapauksessa Farbtuhs v. Latvia (4672/02, 2.12.2004) henkilö oli tuomittu vuonna 1999 kansanmurhasta ja rikoksista ihmisyyttä vastaan vuosien 1940–1941 stalinististen sortotoimien aikaisista latvialaisten karkotuksista ja kuolemista. Valittajan mukaan vankilan kykenemättömyys huolehtia hänen ikänsä ja terveydentilansa vaatimista tarpeista ja pitkittynyt vankeutensa voitiin katsoa epäinhimilliseksi tai halventavaksi kohteluksi. Vuonna 2001 vankilanjohtaja haki vapauttamispäätöstä vangin terveydentilan perusteella, mutta tämä vapautettiin vasta vuonna 2002 sillä perusteella, että hänen terveydentilansa oli heikentynyt vankilassa. EIT:n mukaan henkilön kohtelu oli rikkonut ihmisoikeussopimuksen 3 artiklaa (halventavan kohtelun kielto). Vankilatuomion alkaessa henkilö oli 84-vuotias, alaraajahalvaantunut ja vammautunut siten, ettei hän suoriutunut itsenäisesti päivittäisistä toiminnoista. Lisäksi hän kärsi useista vakavista kroonisista ja parantumattomista sairauksista. Henkilön korkean iän ja terveydentilan vuoksi pitkittynyt vankeus ei ollut ollut asianmukaista.

Tapauksessa Jablonská v. Poland (60225/00, 9.3.2004) 81-vuotias henkilö valitti notaarin vahvistaman asiakirjan kumoamisprosessin kestopista. Prosessi oli alkanut henkilön ollessa 71-vuotias. EIT katsoi, että pitkittynyt prosessi oli rikkonut Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklaa (oikeus oikeudenmukaisen oikeudenkäyntiin). Henkilön korkean iän vuoksi puolaisten oikeusistuinten olisi tullut noudattaa tapauksen käsittelyssä erityistä huolellisuutta.

Euroopan neuvoston ei-sitovat instrumentit

Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus jäsenvaltioille ikääntyneiden henkilöiden ihmisoikeuksien edistämisestä (Recommendation CM/Rec(2014)2 of the Committee of Ministers to member States on the promotion of human rights of older persons) vuodelta 2014 pyrkii varmistamaan ikääntyneiden henkilöiden ihmisoikeuksien ja perusvapauksien edistämisen, suojelun ja turvaamisen sekä edistämään heidän ihmisarvonsa kunnioitusta.⁴³

Suosituksen mukaan ikääntyneiden oikeudet eivät tällä hetkellä toteudu parhaalla mahdollisella tavalla, ja ministerikomitea suosittelee jäsenvaltioille tilanteen parantamiseksi lukuisia toimia, jotka liittyvät yhdenvertaisuuteen, autonomiaan, osallistumiseen, sosiaaliturvaan, työhön ja oikeuskäytäntöihin sekä suojaan väkivallalta ja kaltoinkohtelulta.

Suositus esittelee myös esimerkkejä kansallisista hyvistä käytännöistä ikääntyneiden oikeuksien parantamiseksi. Dokumentti ei ole laillisesti sitova, mutta sitä pidetään merkittävänä, koska sen ovat allekirjoittaneet kaikki Euroopan neuvoston jäsenvaltiot.

Euroopan neuvoston ministerikomitea antoi aikaisemman suosituksen ikääntyneistä henkilöistä vuonna 1994 (Recommendation Rec(94)9 concerning elderly people).⁴⁴ Ministerikomitea on lisäksi tehnyt suosituksia muun muassa ikääntymisestä ja vammaisuudesta (Recommendation CM/Rec(2009)6 on ageing and disability in the 21st century)⁴⁵ sekä ikääntyneiden siirtolaisten haavoittuvuusriskien vähentämisestä ja heidän hyvinvointinsa parantamisesta (Recommendation CM/Rec(2011)5 of the Committee of Ministers on reducing the risk of vulnerability of elderly migrants and improving their welfare)⁴⁶.

Myös Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous PACE on tehnyt lukuisia suosituksia ja päätöslauselmia, jotka liittyvät ikääntyneiden henkilöiden asemaan ja oikeuksiin.⁴⁷

44 https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016804c49ec

45 <https://rm.coe.int/16806992fc>

46 https://www.coe.int/t/democracy/migration/resources/recommendations-resolutions_en.asp

47 <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17545&lang=en>

43 <https://www.refworld.org/docid/53fdc73e4.html>

4 Euroopan unioni

Vuonna 2009 voimaan astuneen **Euroopan unionin perussopimuksen** (Lissabonin sopimus) mukaan EU pyrkii torjumaan sukupuoleen, rotuun, etniseen alkuperään, uskontoon tai vakaumukseen, vammaisuuteen, ikään tai sukupuoliseen suuntautumiseen perustuvan syrjintää ja sillä on toimivalta toteuttaa tarvittavat toimenpiteet tällaisen syrjinnän torjumiseksi.⁴⁸

Euroopan unionin perusoikeuskirjan⁴⁹

21 artiklassa ikä mainitaan kiellettyjen syrjintäperusteiden joukossa, ja perusoikeuskirjan 25 artikla käsittelee nimenomaan ikääntyneiden henkilöiden oikeuksia. Artiklan mukaan ”[u]nioni tunnustaa ikääntyneiden henkilöiden oikeuden ihmisarvoiseen ja itsenäiseen elämään sekä oikeuden osallistua yhteiskunnalliseen elämään ja kulttuurielämään, ja kunnioittaa näitä oikeuksia”. Lisäksi perusoikeuskirjan 34 artikla tunnustaa oikeuden sosiaaliturvaetuksiin ja sosiaalipalveluihin vanhuuden varalta. Perusoikeuskirja sitoo kuitenkin vain EU-instituutioita ja -elimä sekä kansallisia viranomaisia silloin, kun ne soveltavat unionin lainsäädäntöä.

Yhdenvertaista kohtelua työssä ja ammatissa koskeva direktiivi (2000/78/EY)⁵⁰ kieltää uskontoon, vakaumukseen, vammaisuuteen, ikään tai sukupuoliseen suuntautumiseen

perustuvan syrjinnän työelämässä. Direktiivi koskee siis myös ikääntyneitä henkilöitä, mutta direktiivin takaama syrjinnän suoja ulottuu ainoastaan työelämään. Lisäksi ikään perustuva erilainen kohtelu on direktiiviin mukaan sallittua, jos sillä on kansallisessa lainsäädännössä objektiivisesti ja asianmukaisesti perusteltu, erityisesti työllisyyspoliittinen, työmarkkinoita tai ammatillista koulutusta koskeva oikeutettu tavoite ja jos tämän tavoitteen toteuttamiskeinot ovat asianmukaiset ja tarpeen. Kaikilla EU:n jäsenvaltioilla on velvollisuus saattaa direktiivit voimaan kansallisessa lainsäädännössään.

Euroopan unionin tuomioistuin⁵¹ on käsitellyt useita direktiiviä koskeneita tapauksia, jotka ovat liittyneet muun muassa eläke-etuuksiin ja irtisanomiskorvauksiin. Tapauksessa Mangold v. Helm (C-144/04, 2005)⁵² tuomioistuin totesi, että ikään perustuvan syrjinnän kieltö on Euroopan yhteisön oikeuden yleinen periaate ja direktiivi 2000/78/EY ilmentää tätä periaatetta. Tapauksessa Dansk Industri v. Rasmussen (C-

51 Vuoteen 2009 saakka Euroopan yhteisöjen tuomioistuin.

52 <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-144/04>
Ennakkoratkaisu liittyi saksalaiseen oikeustapaukseen, jossa 56-vuotias määräaikaisessa työsuhteessa ollut henkilö syytti työnantajaansa direktiivin 2000/78/EY rikkomisesta. Saksan lainsäädännön mukaan alle 52-vuotiaille voitiin tehdä määräaikainen työsopimus ainoastaan perustellusta syystä, mutta tämä sääntö ei pätenyt yli 52-vuotiaisiin. Tuomioistuimen mukaan menettely oli direktiivin 2000/78/EY vastainen, eikä kyseistä saksalaista lakia tullut soveltaa kansallisissa tuomioistuimissa.

48 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>
Artiklat 10 ja 19(1).

49 https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2012.326.01.0391.01.FIN&toc=OJ:C:2012:326:TOC

50 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/fin/ALL/?uri=CELEX:32000L0078>

441/14, 2016)⁵³ Euroopan unionin tuomioistuin katsoi, että ikään perustuvan syrjinnän kiellon yleistä periaatetta ja direktiiviä 200/78/EY oli tulkittava siten, että se on yksityisten välisessä oikeusriidassa esteenä sellaiselle kansalliselle säännöstölle, jonka mukaan työntekijöillä ei ole oikeutta irtisanomiskorvaukseen, jos heillä on oikeus työnantajan maksamaan vanhuuseläkkeeseen. Direktiivin soveltamisalaan kuuluvaa yksityisten välistä oikeusriitaa käsittelevän kansallisen tuomioistuimen velvollisuutena oli tulkita kansallisia säännöksiä direktiivin mukaisesti ja tarvittaessa jättää soveltamatta ikään perustuvan syrjinnän kiellon yleisen periaatteen vastainen kansallisen oikeuden säännöstä.

Myös useat muut direktiivit, kuten rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskeva direktiivi (2012/29/EU) sekä kuluttajansuojaa koskevat määräykset, sivuavat ikääntyneiden oikeuksia. Vuodesta 2008 EU:ssa on valmisteltu

niin kutsuttua **horisontaalista yhdenvertaisuusdirektiiviä** (Ehdotus direktiiviksi uskonnota tai vakaumuksesta, vammaisuudesta, iästä tai sukupuolisesta suuntautumisesta riippumattoman yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta, KOM (2008) 426, ns. Horizontal Directive), joka laajentaisi syrjinnän suojaa unionissa ja kieltäisi syrjinnän muun muassa iän perusteella. Direktiivin laatiminen on kuitenkin edennyt hitaasti.⁵⁴

Ikääntyneiden oikeuksien kannalta on keskeistä, että heillä on yhdenvertainen pääsy tietoon. Euroopan parlamentin ja neuvoston **direktiivi (2016/2102) julkisen sektorin elinten verkkosivustojen ja mobiilisovellusten saavutettavuudesta** tuli voimaan vuonna 2016.⁵⁵ Saavutettavuusdirektiivi asettaa julkisen hallinnon verkkopalveluiden saavutettavuudelle minimitason. Direktiivissä säädetään myös niistä keinoista, joilla tämän tason toteutumista valvotaan. Suomessa laki digitaalisten palvelujen tarjoamisesta astui voimaan vuonna 2019.

53 <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-441/14>

Tapauksessa ennakkoratkaisua pyytänyt tuomioistuin totesi, että koska Rasmussen oli ollut Ajosin palveluksessa 1.6.1984 lähtien, hänellä oli lähtökohtaisesti oikeus suuruudeltaan kolmen kuukauden palkkaa vastaavaan irtisanomiskorvaukseen toimihenkilölain 2a §:n 1 momentin nojalla. Oli kuitenkin niin, että koska hän oli palvelussuhteensa päättyessä 60-vuotias ja hänellä oli oikeus työnantajan maksamaan vanhuuseläkkeeseen sen järjestelmän perusteella, johon hän oli liittynyt ennen kuin hän täytti 50 vuotta, toimihenkilölain 2a §:n 3 momentin säännöksen, sellaisena kuin sitä on tulkittu vakiintuneessa kansallisessa oikeuskäytännössä, perusteella hänellä ei ollut oikeutta kyseiseen korvaukseen, vaikka hän Ajosilta irtisanouduttuaan pysyikin työmarkkinoilla. Kansallinen tuomioistuin tiedusteli ennakkoratkaisupyynnössä unionin tuomioistuimelta mm., oliko ikään perustuvan syrjinnän kieltoa koskeva unionin oikeuden yleinen periaate esteenä tälle säännöstölle.

54 [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com\(2008\)0426_/com_com\(2008\)0426_fi.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com(2008)0426_/com_com(2008)0426_fi.pdf)

55 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A32016L2102>

5 Kansainvälinen työjärjestö

Kansainvälisen työjärjestön (International Labour Organization, ILO) ikääntyneiden oikeuksia koskevat sopimukset keskittyvät muun muassa syrjimättömyyteen, koulutukseen, työllisyyteen ja sosiaaliturvaetuuksiin. **Yleissopimus (nro 128) työkyvyttömyys-, vanhuus- ja jälkeenjääneiden (survivors) etuuksista**⁵⁶ sisältää vanhuuseläkkeen myöntämistä ja minimitasoa koskevia velvoitteita. Suomi ratifioi sopimuksen vuonna 1975.

Työmarkkinoilla ja ammatin harjoittamisen yhteydessä tapahtuvaa syrjintää koskevassa yleissopimuksessa (nro 111)⁵⁷ sopimuspuolia kehoitetaan edistämään yhdenvertaisuutta työmarkkinoilla ja ammatin harjoit-

tamisen yhteydessä. Ikää ei ole eksplisiittisesti sisällytetty syrjintäperusteiden listaan, mutta ikäsyrjinnän voidaan tulkita sisältyvän sopimuksessa mainittuun muuhun erotteluun, hyljeksintään tai suosintaan. Suomi ratifioi sopimuksen vuonna 1970.

Lisäksi ikääntyneiden henkilöiden kannalta keskeisiä ILO:n yleissopimuksia ovat muun muassa sopimus sosiaaliturvan vähimmäistasosta (nro 102, 1952)⁵⁸, sopimus työllisyyspolitiikasta (nro 122, 1964)⁵⁹, sopimus ammatinvalinnan-

56 https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=100:0:12100:::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312273

Jälkeenjääneisiin henkilöihin luetaan sopimuksessa tarkemmin määritellyin tavoin henkilöt, joille perheenhuoltajan kuolema on tarkoittanut toimeentulomahdollisuuksien menettämistä.

57 https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=100:0:12100:::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312256

58 https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=100:0:12100:::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312247

Suomi ei ole ratifioinut ko. sopimusta.

59 https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=100:0:12100:::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312267

ohjauksen ja ammattikoulutuksen osuudesta kehitettäessä inhimillisiä voimavaroja (nro 142, 1975)⁶⁰ sekä sopimus perhehuoltovelvollisuuksia omaavien mies- ja naistyöntekijöiden samanlaisista mahdollisuuksista ja yhdenvertaisesta kohtelusta (nro 156, 1981)⁶¹.

ILO on lisäksi antanut ikääntyvien työntekijöiden oikeuksiin liittyviä suosituksia. **Ikääntyviä työntekijöitä koskevan suosituksen** (nro 162, 1960)⁶² tarkoituksena on taata ikääntyvien työntekijöiden oikeudet sekä yhdenvertainen kohtelu työssä ja ammatissa. Suositus peräänkuuluttaa valtioilta toimia muun muassa ikääntyneiden henkilöiden työ-, ura- ja koulutusmahdollisuuksien, työolojen, sosiaaliturvan sekä joustavan ja mahdollisuuksien mukaan vapaa-

ehtoisuuteen perustuvan eläkkeelle siirtymisen turvaamiseksi.

Sosiaalisen suojelun vähimmäistaso- ja koskevan suosituksen (nro 202, 2012)⁶³ mukaan valtioiden pitäisi taata kaikille minimitasoinen sosiaaliturva, sisältäen perustoimeentuloturvan kuten vanhuusetuudet sekä pääsyn välttämättömiin terveydenhuoltopalveluihin. Muita ikääntyviin työntekijöihin liittyviä suosituksia ovat esimerkiksi suositus koskien työntekijän toimesta tapahtuvaa palvelussuhteen päättämistä (nro 166, 1982)⁶⁴, jonka mukaan ikä ei ole riittävä irtisanomisperuste, sekä työkyvyttömyys-, vanhuus- ja jälkeenjääneiden (survivors) etuuksia koskeva suositus (nro 131, 1976)⁶⁵.

60 https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=100:12100:::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312287

61 https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=100:12100:::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312301

62 https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0:::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312500:NO

63 https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0:::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:3065524:NO

64 https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0:::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312504:NO

65 https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0:::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312469:NO

6 Suomen perustuslaki ja muu kansallinen lainsäädäntö

Perusoikeudet ovat kansallista oikeutta ja niistä säädetään valtioiden omissa valtiosäännöissä. Siinä ne eroavat ihmisoikeuksista, jotka ovat luonteeltaan kansainvälisiä ja perustuvat valtioiden välisiin sopimuksiin. Käytännössä perusoikeudet ja ihmisoikeudet ovat kuitenkin sisällöllisesti usein samoja.

Suomessa perusoikeudet ovat Suomen perustuslain (731/1999)⁶⁶ 2 luvussa. Niihin kuitenkin viitataan jo perustuslain alussa, 1 luvun 1 §:n 2 momentissa: ”Suomen valtiosääntö on vahvistettu tässä perustuslaissa. Valtiosääntö turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden ja yksilön vapauden ja oikeudet sekä edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa.” Perustuslaki nauttii erityistä suojaa, ja sen muuttaminen on vaikeampaa kuin niin kutsuttujen tavallisten lakien. Perusoikeudet ovat siis keskeinen osa Suomen oikeusjärjestyksen ydintä. Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

Perusoikeuksilla ei yleisesti ottaen ole ikärajoja. Joitakin poikkeuksia kuitenkin on. Oikeus äänestää vaaleissa on rajattu 18 vuotta täyttäneille Suomen kansalaisille.⁶⁷ Lisäksi joidenkin perusoikeuksien kohdalla on erityissäännöksiä lapsen oikeuksien suojaamiseksi.⁶⁸ Lapsia koskevia poikkeuksia lukuun ottamatta perusoi-

keusluvussa kuvatuilla oikeuksilla ei ole yläikärajaa. Niissä kuvatut oikeudet koskevat siis yhtä lailla ikäihmisiä kuin muitakin.

Keskeinen perusoikeus ikääntyvien oikeuksien toteutumisen kannalta on syrjinnän kieltö⁶⁹. Ihmistä ei saa asettaa eri asemaan kuin muita ilman hyväksyttävää syytä. Kiellettyinä erottelu- perusteina on perustuslaissa lueteltu sukupuoli, ikä, alkuperä, kieli, uskonto, vakaumus, mielihäiriö, terveydentila ja vammaisuus sekä muu henkilöön liittyvä syy. Syrjinnän kiellosta seuraa, että lähtökohtaisesti ikäihmisillä on kaikilla elämänalueilla samat oikeudet kuin muillakin. Luonnollisesti on paljon tilanteita, joissa on hyväksyttävä syy rajata jokin oikeus vain tietyille ikäryhmälle. Esimerkiksi oikeus varhaiskasvatukseen koskee perustellusti vain lapsia.

Ikäihmiset ovat monimuotoinen joukko, jonka tarpeet, toiveet ja elämäntilanne eroavat toisistaan suuresti. Monia ikäihmisiä kuitenkin yhdistää toimintakyvyn heikkeneminen iän karttuessa. Tästä syystä erityisen keskeinen perusoikeus voi ikäihmisten kannalta olla oikeus sosiaaliturvaan.⁷⁰ Se sisältää paitsi oikeuden välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon, myös oikeuden riittäviin sosiaali- ja terveyspalveluihin.

66 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

67 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L2P14>

68 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L2>

69 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L2P6>

70 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L2P19>

Syrjinnän kieltö esiintyy sekä useissa Suomea sitovissa ihmisoikeussopimuksissa että Suomen perustuslaissa. Sitä konkretisoi yhdenvertaisuuslaki, joka myös toimeenpanee EU:n syrjintä- ja työsyrijntädirektiivit (2000/43/EY ja 2000/78/EY).⁷¹

Suomessa ikäsyrjintä oli esillä muun muassa korkeimman hallinto-oikeuden vuosikirjaratkaisussa KHO:2011:107, jossa oli kyse poliisin eroamisistä. Tapauksessa rikosylikomisario oli hake muksessaan hallinto-oikeudelle pyytänyt vahvistamaan, että hän oli velvollinen eroamaan keskusrikospoliisiin sijoitetusta virastaan vasta täyttäessään 68 vuotta, mikä on valtion virkamieslain mukainen yleinen eroamisikä. Poliisin päällystys kuuluu rikosylikomisarion eroamisikä oli kuitenkin poliisin hallinnosta annetun asetuksen mukaan valtion virkamieslaisista poiketen 63 vuotta.

Korkein hallinto-oikeus katsoi, että asiassa ei ollut esitetty eikä asiayhteydestä muutenkaan ilmennyt sellaisia objektiivisia ja asianmukaisia tavoitteita, joihin tällä alemmalla eroamisikäällä pyrittäisiin. Sääntelyä oli korkeimman hallinto-oikeuden mukaan pidettävä yhdenvertaisuuslain ja -direktiivin vastaisena, eikä asetusta voitu soveltaa virkamiehen vahingoksi. Näin ollen säännös oli lain kanssa ristiriidassa olevana jätettävä perustuslain 107 §:n mukaisesti soveltamatta.⁷²

Ikäihmisten osalta sosiaali- ja terveyspalvelut järjestetään lähtökohtaisesti ensisijaisen lainsäädännön mukaan samojen periaatteiden mukaan kuin muillekin.

71 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/fi/ALL/?uri=CELEX%3A32000L0043>;
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/fi/ALL/?uri=CELEX:32000L0078>

72 <https://www.finlex.fi/fi/oikeus/kho/vuosikirjat/2011/201103589?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=syrjint%C3%A4%20ik%C3%A4>

Sosiaalipalveluja järjestettäessä keskeisiä lakeja ovat **sosiaalihuoltolaki**⁷³, **laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista**⁷⁴, **laki omaishoidon tuesta**⁷⁵ ja **perhehoitolaki**⁷⁶. Keskeistä lainsäädäntöä riittävien terveyspalvelujen osalta ovat **terveydenhuoltolaki**⁷⁷ ja **laki potilaan asemasta ja oikeuksista**⁷⁸.

Lisäksi on säädetty **laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista**, eli niin kutsuttu vanhuspalvelulaki.⁷⁹ Vanhuspalvelulaki sisältää etupäässä menettelyllistä sääntelyä kunnan velvoitteista ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta ja edistämisessä, iäkkäiden henkilöiden palvelutarpeen arvioinnissa ja tarpeisiin vastaamisessa sekä sääntelyä palvelujen laadusta.

Tärkeä menettelyllinen laki iäkkäiden oikeuksien toteutumisessa erityisesti sosiaalihuollon puolella on **hallintolaki**⁸⁰, joka sisältää säännökset muun muassa hyvästä hallinnosta, asianosaisasemasta ja puhevallasta sekä asian käsittelemisestä ja ratkaisemisesta viranomaisessa.

Holhoustoimilaki⁸¹ on tärkeä silloin, jos vanhus ei pysty yksin huolehtimaan taloudellisista tai muista asioistaan. Käytännössä oleellinen vanhusten palveluihin pääsyn kannalta on myös **laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista**.⁸²

73 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>

74 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>

75 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050937>

76 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150263>

77 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101326>

78 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920785>

79 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120980>

80 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434>

81 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990442>

82 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920734>

Oikeusturva sosiaali- ja terveystalveluissa

Oikeus riittäviin sosiaali- ja terveystalveluihin ei ole yksiselitteinen asia. Myöskään sosiaali-huoltolaki tai muu sosiaali- ja terveystalveluja koskeva tavallinen lainsäädäntö ei ole yksiselitteistä vaan edellyttää tulkintaa. Sosiaalihuollon saamista ja sosiaalihuollon maksuja koskevat päätökset ovat hallintopäätöksiä. Niihin voi yleensä hakea muutosta hallintotuomioistuimista.

Vammaistalvelulain soveltuvuus ikääntyneen henkilön kodalla

Vuosikirjaratkaisussa KHO:2016:197 korkein hallinto-oikeus arvioi vammaistalvelulain sovellettavuutta ikääntyneeseen henkilöön, jolla oli silmäsairaus.

Korkein hallinto-oikeus katsoi, että henkilön vammaistalvelujen tarve johtui pääasiassa silmänpohjan kostean ikärappeuman aiheuttamista toimintarajoitteista. Korkein hallinto-oikeus totesi esitetyn selvityksen perusteella, että riski sairastua silmänpohjan rappeumatautiin lisääntyy iän myötä, mutta tautiin sairastumiseen vaikuttavat myös muut riskitekijät eikä taudin aiheuttajaa tunneta. Tautiin voivat sairastua myös nuoret henkilöt. Tämän vuoksi silmänpohjan ikärappeuma ei liittynyt ikääntymiseen sillä tavoin kuin vammaistalvelulaissa ja sen esitöissä asialla tarkoitettiin.

Henkilön silmäsairaus ja vaikea näkövamma eivät siten olleet seurausta ikääntymisestä väistämättä tapahtuvasta elimistön heikkenemisestä ja rappeutumisesta, eivätkä silmäsairaus ja näkövamma sekä niistä johtuvat vaikeat toimintarajoitteet liittyneet normaaliin ikääntymiseen.⁸³

83 <https://www.finlex.fi/fi/oikeus/kho/vuosikirjat/2016/201605125?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=vanhus%2A>

Terveystalvelun saamisesta tai menettelystä sosiaali- ja terveystalveissa ei tehdä muutoshakukelpoisia hallintopäätöksiä. Sosiaali- ja terveystalvelun toiminnan lainmukaisuutta arvioivat eri painoituksin valvontaviranomaiset, kuten sosiaali- ja terveystalvelun lupa- ja valvontavirasto Valvira⁸⁴, aluehallintovirastot⁸⁵, eduskunnan oikeusasiamies⁸⁶ ja valtioneuvoston oikeuskansleri⁸⁷. Ensimmäisenä toimenpiteenä silloin, kun asiakas epäilee menettelyvirhettä, on muistutus toimintayksikön vastuuhenkilölle.⁸⁸

Yritys X:n vanhustalvelun yksiköiden toiminnan järjestämisen asianmukaisuus

Valvira antoi keväällä 2019 päätöksen valvontasiassa, joka koski hoiva-alan yritys X:n vanhustalvelun yksiköiden toiminnan järjestämisen asianmukaisuutta.⁸⁹ Valvira antoi X:lle yksityisistä sosiaalistalveluista annetun lain nojalla määräyksen talvelujen tuottajan toiminnassa havaittujen puutteiden ja epäkohtien poistamiseksi.

Valvira totesi, että X:n useissa vanhustalvelun yksiköissä oli todettu asiakastalvelun turvallisuutta vakavasti vaarantavia puutteita, jotka ovat liittyneet yksiköiden omavalvonnan toimeenpanoon ja vastuuhenkilöiden tehtäviin, asiakkaiden talvelujen tarpeiden nähden liian vähäiseen henkilöstön määrään sekä avustavien työtehtävien organisointiin yksiköissä.

84 <https://www.valvira.fi/>

85 <https://www.avi.fi/>

86 <https://www.oikeusasiamies.fi/fi>

87 <https://www.okv.fi/fi/>

88 Laki sosiaalistalvelun asiakkaan asemasta ja oikeuksista, 23 §, ja laki potilaan asemasta ja oikeuksista, 10 §

89 Valviran päätös Dnro V/23037/2017.

Perusoikeuksien rajoittaminen sosiaalihuollon hoitoa, hoivaa ja huolenpitoa antavissa toimintayksiköissä

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisussa vuodelta 2017 oli kysymys perusoikeuksien rajoittamisesta sosiaalihuollon hoitoa, hoivaa ja huolenpitoa antavissa toimintayksiköissä.⁹⁰

Apulaisoikeusasiamies totesi ratkaisussaan muun ohella, että itsemääräämisoikeus kuuluu perusoikeusjärjestelmäämme osana oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. (...) Henkilön perusoikeuksia voidaan rajoittaa ainoastaan silloin, kun rajoituksen käyttö perustuu lakiin ja täyttää vaatimukset sen välttämättömyydestä, suhteellisuudesta ja tarkoituksenmukaisuudesta. (...) Silloin, kun perusoikeuden rajoittamisen edellytyksistä ja noudatettavasta menettelystä ei ole säädetty muualla lainsäädännössä, voi perusoikeuksien rajoittaminen tulla yksittäistapauksissa kyseeseen ainoastaan rikoslain 4 luvun 4 ja 5 §:ssä säädettyä hätävarjeluna tai pakkotilassa sallittuna tekona.

Apulaisoikeusasiamies lisäsi, että sosiaalihuolto ja hoito on toteutettava lähtökohtaisesti aina yhteisymmärryksessä asiakkaan tai potilaan kanssa. Asiakkaan tai potilaan tahdon selvittäminen on tehtävä siten kuin sosiaalihuollon asiakaslaissa ja potilaslaissa on säädetty. Mikäli henkilön itsemääräämisoikeuteen tai muihin oikeuksiin tai vapauksiin joudutaan kohdistamaan rajoituksia, on aina varmistuttava siitä, ettei muita vähemmän rajoittavia keinoja ole käytettävissä.

Apulaisoikeusasiamies totesi, että henkilön perusoikeuksia rajoitettaessa on huolehdittava myös siitä että, sillä, johon perusoikeuksien rajoituksia kohdistetaan, on käytössään riittävät oikeusturvakeinot. Perustuslain 21 §:n mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ilman aiheetonta viivästystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi.

Potilaan eristäminen turvahuoneeseen somaattisessa terveydenhuollossa

Eduskunnan oikeusasiamiehen määräämässä tarkastuksessa vuodelta 2018 puolestaan oli kyse potilaan eristämisestä somaattisessa terveydenhuollossa.⁹¹ Oikeusasiamies totesi tarkastuksen pohjalta, että perustuslain 7 §:n mukaan jokaisella on oikeus henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Vapautta ei saa riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Potilaan eristämisestä somaattisessa terveydenhuollossa ei ole säädetty laissa. Mielenterveyslain mukaisia itsemääräämisoikeuden rajoituksia saadaan käyttää vain sellaisen potilaan hoidossa, joka on sairaalan psykiatrasta hoitoa antavassa yksikössä otettu tarkkailuun tai määrätty hoitoon.

Somaattisissa terveydenhuollon toimintayksiköissä hoitohenkilökunta joutuu toisinaan turvautumaan rajoittaviin toimenpiteisiin joko potilaan oman terveyden tai turvallisuuden taikka toisen henkilön terveyden tai turvallisuuden takaamiseksi. Tällaiset toimenpiteet, jotka eivät perustu nimenomaiseen lainsäädäntöön, voivat olla sallittuja pakkotilana tai hätävarjeluna, joista on säädetty rikoslain 4 luvussa. Pakkotilaan tai hätävarjeluun perustuvat toimenpiteet saavat kestää vain niin kauan kuin tila jatkuu.

Jos potilas joudutaan somaattisessa hoidossa pakkotilassa eristämään turvahuoneeseen, eristämisen tulee tapahtua turvallisesti ja potilaan ihmisarvoa kunnioittaen. Potilaalla on oikeus laadultaan hyvään terveyden- ja sairaanhoitoon. Eristystilan asianmukaisuudella on huomattava merkitys arvioitaessa sitä, onko eristäminen kokonaisuudessaan toteutettu siten, että se on ihmisarvon mukaista kohtelua ja laadultaan hyvää terveyden- ja sairaanhoitoa. Vähimmäisvaatimuksina, jotka turvahuoneen olisi täytettävä, voidaan pitää niitä olosuhteita, jotka mielenterveyslaki turvaa psykiatrisen potilaan eristämiseksi.

90 AOA 31.1.2017, Dnro 699/4/16: <https://www.oikeusasiamies.fi/fi/ratkaisut/-/eoar/699/2016>

91 EOAK/729/2018: <https://www.oikeusasiamies.fi/fi/ratkaisut/-/eoar/729/2018>

7 Lopuksi

Nykyiset kansainväliset ihmisoikeussopimukset eivät esitetyn kritiikin mukaan ota ikääntyneiden henkilöiden kokemuksia ja oikeuksia huomioon systemaattisesti ja kattavasti. Viime vuosina onkin eri yhteyksissä ehdotettu uuden kansainvälisen tai alueellisen ikääntyneiden henkilöiden oikeuksien sopimuksen laatimista.⁹²

Kansallisessa lainsäädännössä kehittämistarpeita on muun muassa vanhustenhuollossa käytettävien itsemääräämisoikeuden rajoittamistoimien osalta. Rajoittamistoimenpiteistä ei tällä hetkellä ole sääntelyä. Myös asiakasmaksulainsäädännön uudistaminen on tärkeä vanhuspalvelujen kannalta.

92 Ks. esim. HelpAge International: https://social.un.org/ageing-working-group/documents/HelpAge_briefing%20paper%20for%20the%201st%20session%20of%20the%20OEWG_%20April%202011.pdf

Esimerkiksi sosiaalihoitolain mukaisen palveluasumisen maksuista ei ole sääntelyä, mikä tekee vanhusten ja heidän omaistensa tilanteesta oikeudellisesti ja taloudellisesti epävarman. Euroopan neuvoston sosiaalisten oikeuksien komitean Suomelle antama langettava ratkaisu liittyi osin juuri asiakaspalvelumaksuja koskeviin epäselviin ja vaihteleviin käytäntöihin (ks. s.13).

Sopimusten ja lainsäädännön kehittämisen, niiden toimeenpanon ja valvonnan rinnalla on kuitenkin erityisen tärkeää nostaa perus- ja ihmisoikeudet kiinteäksi ja itsestäänselväksi osaksi ikääntyneistä koskevaa keskustelua

Vanhusten oikeuksien korostaminen ja heidän osallisuutensa vahvistaminen yhteiskunnassa voivat osaltaan muuttaa asenteita ikääntyneitä kohtaan myönteisempään suuntaan. Samalla on muistettava, etteivät ikäihmiset ole yhtenäinen ryhmä, vaan keskenään erilaisia, eri lähtökohdista tulevia ja eri tilanteissa eläviä ihmisiä.

LÄHTEITÄ

Ihmisoikeussopimukset ja muu kansainvälinen lainsäädäntö

YK

Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (1979)
http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1986/19860068/19860068_2

Kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus (1965)
http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1970/19700037/19700037_2

Kansalaisyhteisöjä ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (1966)
http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1976/19760008/19760008_2

Kansainvälinen yleissopimus kaikkien ihmisten suojelemiseksi tahdonvastaiselta katoamiselta (2006)
<https://www.ohchr.org/en/hrbodies/ced/pages/conventionced.aspx> [englanniksi]

Kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen ja halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastainen yleissopimus (1984)
http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1989/19890060/19890060_2

Siirtotyöläisten ja heidän perheenjäsentensä oikeuksien suojaamista koskeva yleissopimus (1990)
<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cmw.aspx> [englanniksi]

Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (1966)
http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1976/19760006/19760006_2

Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus (2006)
https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_284+2014.pdf
[suomennos osana sopimuksen ratifiointia koskevaa hallituksen esitystä]

Yleissopimus lapsen oikeuksista (1989)
https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2

Euroopan neuvosto

Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva Eurooppalainen peruskirja (1992)
http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1998/19980023/19980023_2

Euroopan ihmisoikeussopimus (yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusoikeuksien suojaamiseksi; 1950)
http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1990/19900019/19900019_2

Eurooppalainen yleissopimus kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi (1987)

http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910017/19910017_2

Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus (1995)

http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1998/19980002/19980002_2

Uudistettu Euroopan sosiaalinen peruskirja (1996)

http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2002/20020080/20020080_2

Euroopan unioni

Euroopan unionin perusoikeuskirja

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=FI>

Euroopan unionin perussopimus (2007)

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=FI>

[konsolidoitu toisinto vuodelta 2012]

Neuvoston direktiivi 2000/78/EY yhdenvertaista kohtelua työssä ja ammatissa koskevista yleisistä puitteista (2000)

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX:32000L0078>

Kansainvälinen työjärjestö (ILO)

Ikääntyviä työntekijöitä koskeva suositus (nro 162, 1960)

http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312500:NO [englanniksi]

Kansainvälisen työjärjestön ILO:n yleissopimukset. Työministeriö, Suomen ILO-neuvottelukunta.

https://www.tem.fi/files/25956/ilo_yleissopimukset.pdf

Työkyvyttömyys-, vanhuus- ja jälkeenjääneiden etuuksia koskeva suositus (nro 131, 1976)

http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312469:NO [englanniksi]

Sosiaalisen suojelun vähimmäistasoja koskeva suositus (nro 202, 2012)

http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:3065524:NO [englanniksi]

Suositus, joka koskee työnantajan toimesta tapahtuvaa palvelussuhteen päättämistä (nro 166, 1982)

http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312504:NO [englanniksi]

Muut ihmisoikeusinstrumentit

Euroopan neuvoston ministerikomitea (2014). Recommendation CM/Rec(2014)2 of the Committee of Ministers to member States on the promotion of human rights of older persons.

<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2162283&Site=COE&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>

Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus (1948).

<http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=fin>

Madrid International Plan of Action on Ageing and the Political Declaration (2002).

<http://undesadspd.org/Portals/0/ageing/documents/Fulltext-E.pdf>

[Epävirallinen suomennos: http://www.monitoringris.org/documents/norm_glob/mipaa_finnish.pdf]

Naisten syrjinnän poistamista käsittelevä komitea (2010). General Recommendation No. 27 on Older Women and Protection of Their Human Rights. UN Doc. CEDAW/C/GC/27.

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/472/53/PDF/G1047253.pdf?OpenElement>

Taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitea (1996). General comment No. 6: The Economic, Social and Cultural Rights of Older persons. UN Doc. E/1996/22

<http://www.refworld.org/docid/4538838f11.html>

United Nations Principles for Older Persons (1991). UN Doc. A/RES/46/91/ [Annex].

<http://www.un.org/documents/ga/res/46/a46r091.htm>

Oikeuskäytäntö

Eduskunnan oikeusasiamies

AOA 31.1.2017, Dnro 699/4/16.
EOAK/729/2018.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Dodov v. Bulgaria, 17.1.2008, 59548/00.
Farbtuhs v. Latvia, 2.12.2004, 4672/02.
Jablonská v. Poland, 9.3.2004, 60225/00.
X and Y v. Croatia, 3.11.2011, 5193/09.
McDonald v. the United Kingdom, 20.5.2014, 4241/12.

Euroopan unionin tuomioistuin

Dansk Industri v. Rasmussen (C-441/14, 2016).

Euroopan yhteisöjen tuomioistuin

C-144/04, *Werner Mangold v. Rüdiger Helm*, 22.11.2005.

Korkein hallinto-oikeus

2.12.2016/5125, KHO:2016:197.
19.12.2011/3589, KHO:2011:107.

Valvira

Dnro V/23037/2017.

Kansallinen lainsäädäntö

Hallintolaki (434/2003)

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434>

Holhustoimilaki (442/1999)

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1999/19990442>

Perhehoitolaki (263/2015)

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150263>

Sosiaalihuoltolaki (1301/2014)

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301>

Suomen perustuslaki (731/1999)

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista (980/2012)

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120980>

Laki omaishoidon tuesta (937/2015)

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050937>

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992)

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920785>

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000)

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2000/20000812>

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista (734/1992)

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920734>

Terveydenhuoltolaki (1326/2010)

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101326>

Muita lähteitä

AGE Platform Europe (2012). *Active Senior Citizens for Europe: A Guide to the EU*. AGE Platform Europe: Bryssel.

http://www.age-platform.eu/images/stories/EN/activesenior_citizens_for_europe-_a_guide_to_the_eu.pdf

Chicago Declaration on the Rights of Older Persons (2014).

<http://www.jmls.edu/braun/pdf/chicago-declaration-v11.pdf>

European Charter of the Rights and Responsibilities of Older People in Need of Long-term Care and

Assistance (2010).

http://www.age-platform.eu/images/stories/22204_AGE_charte_europeenne_EN_v4.pdf

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (2014). *Elderly people and the European Convention on Human Rights – Fact Sheet*.

http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Elderly_ENG.pdf

Euroopan komissio (2008). *Ehdotus: neuvoston direktiivi uskonnosta tai vakaumuksesta, vammaisuudesta, iästä tai sukupuolisesta suuntautumisesta riippumattoman yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta*. KOM(2008) 426.

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:52008PC0426>

Fredvang, Marthe ja Biggs, Simon (2012). *The Rights of Older Persons. Protection and Gaps under Human Rights Law*. Social Policy Working Paper no. 16. Brotherhood of St Laurence and University of Melbourne Centre for Public Policy.

<http://social.un.org/ageing-working-group/documents/fourth/Rightsofolderpersons.pdf>

Independent Expert on the enjoyment of all human rights by older persons (2015). *Report of the Independent Expert on the enjoyment of all human rights by older persons, Rosa Kornfeld-Matte*. UN Doc. A/HRC/30/43.

<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session30/Pages/ListReports.aspx>

Martin, Claudia, Rodríguez-Pinzón, Diego, Brown, Bethany (2015). *Human rights of older people: universal and regional legal perspectives*. Springer: New York.

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö (2012). *Reporting on National Follow-up to the UNECE Regional Implementation Strategy (RIS) of the Madrid International Plan of Action on Ageing (MIPAA). The second cycle of review and appraisal of MIPAA/RIS implementation, reporting period 2007-2011*.

http://www.unece.org/fileadmin/DAM/pau/age/country_rpts/FIN_report_final_1.pdf

Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusvaltuutettu (2012). *Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Economic and Social Council, Substantive Session of 2012*. UN Doc. E/2012/51

http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/2012/51

Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusvaltuutetun toimisto (2012). *Normative standards in international human rights law in relation to older persons. Analytical outcome paper*.

<http://social.un.org/ageing-working-group/documents/ohchr-outcome-paper-olderpersons12.pdf>

Yhdistyneiden kansakuntien pääsihteeri (2011). *Follow-up to the Second World Assembly on Ageing. General Assembly, Sixty-sixth session*. UN Doc. A/66/173.

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/428/83/PDF/N1142883.pdf?OpenElement>

IHMISOIKEUSKESKUS
MÄNNISKORÄTTSCENTRET
HUMAN RIGHTS CENTRE

00102 Eduskunta, Helsinki
www.ihmisoikeuskeskus.fi

00102 Riksdagen, Helsingfors
www.manniskorattscentret.fi